

*Doctoral Research
Докторантски изследвания*

НАСЪРЧАВАНЕ НА ГРАЖДАНСКОТО УЧАСТИЕ НА МЛАДИТЕ ХОРА ПОСРЕДСТВОМ НЕФОРМАЛНОТО УЧЕНЕ И ОБРАЗОВАНИЕ. ФОРМИРАНЕ НА КЛЮЧОВИ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Перуника Кършакова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия засяга въпроса за гражданското участие на младите хора посредством неформалното образование и учене. Дефинирани са основните характеристики на гражданското образование в контекста на неформалното учене. Представени са различни педагогически модели, подпомагащи подрастващите да участват активно в разнообразни граждански събития. Разгледани са ключовите компетентности, които е необходимо да притежават учениците съгласно българските образователни стандарти. Именно тези компетентности позволяват на учениците да се реализират по-добре в бъдещия им живот. Представен е пример за неформално обучение под формата на дискуссионен клуб.

Keywords: non-formal learning; civic engagement; key competences; citizenship education

През последните години в нашата страна гражданското образование се осъществява в училищната общност интегрирано под различни форми. От 2015 г. според новите държавни образователни стандарти „Гражданско образование“ придобива статут на отделен предмет, което представлява сериозен подем в развитието на българската образователна система. Изучаването на предмета подпомага учениците да мислят креативно, да изясняват позицията си, да я защитават и аргументират, насърчава ги да участват в разнообразни събития от масов характер, да подготвят проекти.

Гражданското образование, застъпено в най-висока степен в горен курс на средното образование, има възможността да предоставя разнообразни алтернативни форми на обучение и развитие. Неформалното образование успява по нетрадиционен начин, с помощта на нестандартни педагогически похвати да интегрира и ангажира индивида в процеса на неговото обучение. Неформалното учене е тясно свързано с гражданско-

то обучение и поради специфичната си структурираност и организация извън обсега на формалната система в институти на гражданското общество (неправителствени организации) или частни образователни школи, т.е. в професионални и граждански общности. Неформалното учене (non-formal, informal learning) според Божилова (2012) се възприема като „освободено учене“, защото допуска учащите да упражняват контрол върху своето учене и се осъществява извън институциите за формално образование. За разлика от гражданското образование, което се осъществява на училищна възраст, неформалното образование може да се придобива през целия живот.

Целта на гражданското образование е младите хора да се насърчават да участват в разнообразни граждански събития и така, чрез предлагано в практиката обучение, да се превърнат в отговорни граждани, притежаващи съответните компетентности. Според Рашева-Мерджанова (2015) променените условия в съвременното училище, неговото демократизиране и реализиране на сътрудничество между формални неформални институции облекчава възможността да се инициират масови прояви в училищна и извънучилищна среда. Масовите прояви в училищната общност могат да се открият под следните форми: годишни събития (откриване на учебната година, изпращане на абитуриенти), годишни фестивали, лични рождени дни. Към извънкласните форми могат да се добавят разнообразните школи, клубове, обединения по интереси, читалищни дейности и музейни образователни програми. За съжаление, през последните години тези форми на гражданственост изчезнаха. Затова, отчитайки възможностите за придобиване на различни компетентности посредством извънкласната дейност, се надяваме в бъдеще да бъдат положени усилия за нейното оптимизиране.

Необходимо е също така да бъде изяснена същността на понятията „компетентност“ и „компетенция“. По думите на Рашева-Мерджанова (2010) „Компетентността използваме, когато трябва да характеризираме професионално-личностния профил на специалиста и качеството на неговото отношение към предмета на професионалния му труд. Докато компетенцията фиксира професионални правомощия за определени професионални дейности и функции, които се приписват на специалиста с точно този сертификат и точно на тази длъжностна позиция в професионалната йерархия“.

Tsankov & Genkova (2009) възприемат компетентността като „способност за саморазвитие, самоопределяне и самообразование, за конкурентоспособност на младите хора на пазара на труда, за уменията им да живеят и работят заедно в колектив и екип“. Компетентността е личностна характеристика, придобита посредством практическия опит, с помощта

на която се представят постиженията на индивида в определена област. „Компетенциите“ също са личностно детерминирани, но акцентът при тях е върху овладяването и прилагането на специфични професионални знания, умения, навици и поведенчески модели.

За целите на настоящата статия и с оглед фокусирането върху възрастовата група на учениците ще се използва понятието „компетентност“.

Според новите държавни образователни изисквания съществуват различен вид компетентности, като за гражданското образование е особено значима комуникационната, тъй като тя се „свързва с умения за непринудено общуване, свързване и разбиране между хората“⁽¹⁾. Това е една от ключовите компетентности, които учениците придобиват по време на своята общообразователна подготовка, а останалите обхващат компетентностите в областта на чужд език, дигиталните, социалните и граждански компетентности, инициативност и предприемчивост, умения за изразяване чрез творчество, умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот, спорт и др.⁽²⁾ Ключовите компетентности спомагат за личностната реализация, социалното включване и активното гражданство на индивида. Те са необходими за т.нар. „учене през целия живот“ или една от типологиите на неформалното образование.

Придобиването на граждански компетентности, респективно умения за активност на младите хора в масови мероприятия, се осъществява в процеса на цялостната образователна подготовка, както и в часа на класа или чрез ученическото самоуправление, в заниманията по интереси в рамките на учебния ден, в дейностите за личностно развитие, при условията на стандарта за приобщаващо образование⁽³⁾. В часовете на класа освен чрез подготовката, насочена за овладяване на компетентности, посочени от Рамковия договор по чл. 14, ал. 2, гражданското образование се осъществява и чрез проекти с различно тематично съдържание, като: патриотично възпитание, интеркултурен диалог, правна грамотност, военно обучение, превенция на насилието, борба с агресията, разрешаване на конфликти, превенция на тероризма и корупцията⁽⁴⁾. Освен тези теми всяка година министърът на образованието има право да добавя и такива с обновено съдържание. Чрез участието си в подобни проекти и извънкласни дейности младите хора проявяват активност под формата на обсъждания и по този начин учебният процес се превръща в забавление.

Николаева (2015) например твърди, че проектно базираните модели в образованието могат да насърчат гражданското участие на учениците, да формират интереси, навици за учене и саморазвитие. Тези модели на обучение дават възможност на подрастващите да събират опит не само

от класната стая, но и извън нея. При обучението, базирано на проекти, учителят не загубва ръководната си функция, а я прилага индиректно. В този случай той е и консултант, и посредник, и помощник в дейността на ученика. Анализирайки работата на ученика по даден проект, учителят добива представа както за неговите граждански компетентности, така и за компетентностите в областта на ИК технологиите, комуникативност (работа в екип от двама и повече ученици), способност да организира, интерпретира, докладва данни от различни изследвания.

Гражданските компетентности най-общо можем да формулираме като умения за спазване правата и задълженията на гражданина, свобода и отговорност, собствено достойнство, граждански дълг, познаване символите на държавата (герб, знаме, химн). Като глобална цел за всички обществени дисциплини можем да посочим възможността те „да ориентират ученика в отношенията му към себе си, към другите и към света и да съдействат за неговото самоопределяне като автономна личност и свободен гражданин“, формиране на толерантност и уважение към етническата, културна, езикова и религиозна идентичност на всеки гражданин, поддържане на здравословен начин на живот⁵⁾. В този смисъл, гражданските компетентности биха могли да се придобият и чрез други дисциплини. Според новите образователни стандарти от 2016 г. „гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование са взаимосвързани и формират интердисциплинарен комплекс, насочен към придобиване на социални, граждански и интеркултурни компетентности, и на компетентности, свързани със здравето и поддържането на устойчива околна среда“⁶⁾. Тези умения могат да се придобиват чрез неформалното учене, т.е. в обсега на продължаващото обучение или ученето през целия живот, тъй като основното му предназначение е социално участие през целия живот чрез партиципативно учене, а придобитите компетентности според Николаева (Nikolaeva, 2015: 140) се осъществяват по горепосочените теми – интеркултурно, гражданско образование, развитие на ключови социални компетентности, предприемачество и самоуправление.

Усвояването на гражданските компетентности става главно чрез предмета гражданско образование в училище. Изучаването му се осъществява в XI и XII клас чрез съблюдаване на държавните образователни изисквания за учебен план, за общообразователна подготовка и с учебни програми по предмета⁷⁾. Всички горепосочени компетентности постепенно се усвояват и надграждат от VIII клас до XII клас. Според новия рамков учебен план хорариумът за часовете по гражданско образование в XI и XII клас е съответно 36 и 31 часа, или общо 67.

За придобиване на съответните компетентности са разработени и нови държавни образователни стандарти за учебниците и учебните помагала

от 2015 г. В тях е указано, че съдържанието на учебниците по гражданско образование трябва да отговаря напълно на учебната програма с включени теми, компетентности, цели и очаквани резултати от обучението, нови понятия.⁸⁾ Текстът и извънтекстовите компоненти трябва да са съобразени с познавателните и възрастовите характеристики на учебниците, да осигуряват яснота и надграждане при употребата на нови понятия, условия за толерантно отношение към различията, възможности за самооценяване на постиженията, самостоятелно учене и др.⁹⁾

Специфичните цели по предмета са насърчаването на отговорно поведение у младите хора, активното им участие в общественно-политическия живот и др. Освен ключовите компетентности учениците в XI клас придобиват познания в области като граждани, политика и демокрация, власт и държава, идентичности и различия в обществото. В XII клас познанията са насочват към полета като граждани, права и отговорности, граждани и икономика, България, света и глобалните проблеми.

Всички тези компетентности все по-трудно ще се реализират посредством традиционните модели в образованието. Усилията на всички педагогически специалисти, партньори, експерти в областта на неформалното образование ще допринесат обучаемият да осъзнае, че образованието не е възможно да бъде „рамкирано“ пространство или „насилствен“, „принудителен“ процес, а учене през целия живот. „Човек се учи, докато е жив“, гласи българска поговорка, затова е необходимо всяко човешко същество да използва пълноценно възможностите си, независимо дали чрез формално или неформално образование.

Като пример за една неформална образователна институция с ключово значение за гражданското участие на учениците, бихме могли да посочим изграждането на дискуссионен клуб „Млад философ“ в столично училище. С помощта на този клуб е представен опитът да се организира услуга не само извън рамките на училищната институция, а и вътре в нея. Това е една алтернативна форма, представена в контекста на неформалното образование, тъй като представлява средище за разрешаване проблемите на обществото. Използвайки разнообразни педагогически похвати, Клубът стимулира любознателността, творчеството, гражданските познания и умения на учениците. Работата на Клуба се осъществява в гъвкаво учебно време, малки групи, дава възможност за съчетаване на обучение и забавление. Групите са формирани както по възраст, така и по интереси. Организирант се ежесмесни събирания. Всяко събитие се посвещава на дискусия върху определена тема с граждански характер. За планирани бъдещи събития понякога се предвижда и възможността да присъстват родители, които също демонстрират активността си при обсъждането на значими проблеми за обществеността ни. Дейността в Клу-

ба допринася за развиването на ключовите компетентности на учениците – комуникативни, граждански, социални компетентности, общуване на роден език и др. В тази малка училищна общност младите хора се научават как да представят и защитават собствената си позиция, да формират убеждения и ценности. Дискусионният клуб предоставя особен вид неформално образование, силно развиващо се в последните години. Чрез функционирането си клубът насърчава активността на младите хора, а включването им в разнообразна проблематика способства за проявяване на качества като креативност и критическо мислене. Той се превръща в своеобразен модел за реализиране на свободното време, удовлетворяване на потребности, интереси на широк кръг от обществеността. Учениците свикват да мислят самостоятелно, да общуват в различна от училищната институция среда. Чрез участието в дискусиите се дава възможност на младите хора да оценяват личностен или обществен/философски казус, да мислят нестандартно. Затова и темите, които се предлагат, са близки до всеки човек.

През последните години развитието на неформалното образование е осезаемо в нашата страна. Причините са в приемането ни като член на Европейския съюз. Като тенденция вече все по-често се наблюдава включването на родители в извънкласните дейности на децата им, участието им в различни образователни занимания (например присъстващи като наблюдатели на държавни зрелостни изпити) и др.

Образованието, като вид „островно гражданско общество“ (Rasheva-Merdjanova, 2015: 60), е необходимо да възвърне гражданската си позиция и да подготви младежта за участие в масови формирования, да отстоява своите позиции като партньор спрямо останалите държавни структури и тези от неправителствения сектор, да се осъществява посредством диалога формално-неформално, информално образование.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Вж. в: Европейска референтна рамка за ключовите компетентности по гражданско образование (2006).
2. Вж. в: Naredba N 5, Prilozhenie 7, 8, al. 1.
3. Вж. в: Naredba N 13, 2016, chl. 6, al. 1, gl. 3
4. Пак там. Chl. 11 (1) gl. 3.
5. Вж. Prilozhenie N 4, chl. 4 от Darzhavnite obrazovatelni izskvania za uchebno sadarzhanie.
6. Naredba N 13...gl. 2, chl. 3.
7. Пак там, gl.3,chl. 7.

8. Naredba N 6, gl. 2, razd. 3, chl.19(1), 2015.

9. Пак там, chl. 25.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Bozhilova, V. (2012). *Formalno, neformalno I informalno uchene-sushtnost, sadarzhatelni parametri i vzaimozavisimosti (Teoretiko-analitichen obzor)*. Sofia: UI Sv. "Kliment Ohridski" [Божилова, В. (2012). *Формално, неформално и информално учене – съдържателни параметри и взаимозависимости (Теоретико-аналитичен обзор)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Nikolaeva, S. (2015). *Neformalno obrazovanie. Filosofii. Teorii. Praktiki*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo Sv. "Kliment Ohridski" [Николаева, С. (2015). *Неформално образование. Философии. Теории. Практики*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“].
- Rasheva-Merdjanova, Y. (2015). *Masi i masovo obrazovanie v globalna sreda*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofia, 2015 [Рашева-Мерджанова, Я. (2015). *Маси и масово образование в глобална среда*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“].
- Rasheva-Merdjanova, Y. (2010). Transformacia na kluchovite kompetentnosti na savremenniq uchitel v konteksta na socialnoto vzaimodejstvie. V: *Dialogat mezhdu pokoleniata i obshtestvenite strukturi chrez uchilishtnata institucia*, Sofia: IK "Obrazovanie" [Рашева-Мерджанова, Я. (2010). Трансформация на ключовите компетентности на съвременния учител в контекста на социалното взаимодействие. В: *Диалогът между поколенията и обществените структури чрез училищната институция*, София: ИК „Образование“].
- Tsankov, N. & Genkova, L. (2009). *Kompetentnostniyat podhod v obrazovaniето*. Blagoevgrad: UI "Neofit Rislki" [Цанков, Н. & Генкова, Л. (2009). *Компетентностният подход в образованието*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“].

**ENCOURAGEMENT OF YOUNG PEOPLE'S CIVIC
ENGAGEMENT THROUGH THE INFORMAL
LEARNING AND EDUCATION.
KEY COMPETENCES FORMATION**

Abstract. The present article affects young people civic engagement issue through informal learning and education. The main civic education characteristics have been defined within the context of informal learning. Different educational approaches have been presented in order to help youngsters participate actively in various civic events. Key competences with fundamental meaning for students as per Bulgarian educational standards have been discussed. These competences also enable students' better realization in their future lives. An example concerning the informal education has been proposed through the various discussions.

✉ **Ms. Perunika Karshakova, PhD student**

Faculty of Education
University of Sofia
Sofia, Bulgaria
E-mail: karshakova@dir.bg